

Таблиця 1.
N=165

Шкали	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Етнічна толерантність	28	16,96	97	58,78	40	24,24
Соціальна толерантність	21	12,72	96	58,18	48	29,1
Толерантність як риса особистості	39	23,63	94	56,96	32	19,39
Загальна толерантність	31	18,78	95	57,58	39	23,63

Отже, можна зробити висновок, що толерантність у підлітковому віці знаходиться на стадії формування і відбиває як властивості періоду дорослішання, так і характер толерантних установок, що існують у суспільстві.

Інші характеристики толерантності підлітків, що виявляються на рівні ціннісних установок, морально-етичних переваг, поведінки тощо є предметом наших подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. М.С. Корольчук (заг.ред.), В.І. Осьодло. – К.: Ельга; Ніка-Центр, 2009. – 400с.*
2. *Мельничук И.В., Клищевская О.А. Методы диагностики толерантности. / И.В.Мельничук, О. А.Клищевская. //Електронний ресурс] http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2010_1/Melnychuk_Klyshchevska.*
3. *Психодиагностика толерантности личности. Под ред. Г.У.Солдатовой, Л.А.Шайгеровой. – М.: Смысл, 2008. – 172с.*

УДК 329.733

Глушко М.П.

НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

В тезисах изложен анализ феномена национализма с точки зрения его роли в процессе формирования социальной самоидентификации в условиях современности; также предпринята попытка предварительного анализа как индивидуального, так и социально-группового измерения этого процесса.

На початку ХХІ століття явище націоналізму, незважаючи на досить тривалу нівеляцію на пострадянському просторі, знову набуває актуального звучання. До певної міри це пов'язано з посиленням уваги до даного феномену з боку соціально-філософської думки Заходу. Разом з тим, більш вдумливому аналізу сучасних вимірів націоналізму сприяють і доволі неоднозначні наслідки дешо надмірного захоплення глобалізаційними процесами та тенденціями, слідування вимогам котрих далеко не завжди спричиняє позитивні соціальні наслідки.

Варто зважити, що історичний досвід різних країн дійсно засвідчує досить неоднозначні прояви націоналістичних настроїв, які трансформувалися у такі ідеологічні конструкції як, наприклад, шовінізм, фашизм або соціал-націоналізм. Подібні негативні приклади сприяють закріпленню на рівні масової свідомості уявлення про націоналізм саме у контексті подібного синонімічного ряду. Однак, таке бачення сутнісних проявів націоналізму як ідеологічного феномену не є повним і вимагає, на наш погляд, більш вдумливого, уважного аналізу.

Націоналізм як соціокультурний феномен в найзагальнішому сенсі являє собою соціально-психологічне явище, властиве більшості людських суспільств у різні періоди їх історичного розвитку. Вважається, що становлення націоналізму, як якісно нового рівня розвитку соціуму, відбулося у Європі у ХVІІІ ст. у процесі формування системи національних держав. Разом з тим, сучасний націоналізм має вже досить розгалужену структуру, яка проявляє себе не лише на рівні етнічному чи політичному, але і історичному та психологічному. Причому, у якості політичного та психологічного феноменів націоналізм сформувався порівняно недавно.

У такий спосіб, питання щодо сутності націй та націоналізму по сьогоднішній день залишається досить дискусійним. Прибічники примордіалістського (лат. *primordialis* – вихідний, початковий) підходу вважають, що націоналізм має стародавнє коріння і був властивий суспільствам від моменту їх етнічного формування, тоді як модерністи, навпаки, наполягають на тому, що націоналізм є продуктом індустріального суспільства. Обидва підходи до певної міри відображають лише окремі аспекти такого явища як націоналізм і поодиночі не дозволяють сформувати цілісного уявлення. Адже якщо розглядати націоналізм у тандемі з етнічністю або з політичною свідомістю суспільства, дійсно варто визнати амбівалентність даного явища та недостатність окремих концепцій для осмислення його сутності.

Оцінюючи роль націоналізму у контексті розвитку національних держав більшість дослідників відзначають його інтеграційний та мобілізаційний потенціали. Вважається, що відчутну роль у цьому процесі відіграють еліти. Як відзначає Д. Конверсі, впритул до ХХ ст. концепція національного будівництва означала очолюваний елітами той чи інший проект укріплення державності [6]. Такий підхід вкотре засвідчує, що етнічні виміри націоналізму вже не вважаються сьогодні привілейованим критерієм у визначенні його сутнісних рис.

Сьогодні принцип національного самовизначення став одним із основоположних принципів легітимізації державної влади. З точки зору англійського дослідника Л. Актона нація «створює себе» актом національного самовизначення. При цьому необхідною умовою «формування колективної волі» є національна єдність [1, 40]. Про «принцип народного самовизначення» пише і Е. Хобсбаум, який посилається на французьку декларацію 1795 року, згідно з якою кожен народ є незалежним та суверенним.

Англійський соціолог Е. Гідденс приділяє увагу особливій ролі націоналізму у справі адміністративної уніфікації держави. Вирішенню цієї проблеми сприяє поява в національних державах системи управління, що охоплює все населення, поряд з появою інституту громадянства та кордонів. Один із визнаних класиків у сфері дослідження націоналізму, Е. Гелнер, розглядає інтеграційний потенціал останнього крізь призму його культурної функції. Мова йде про поширення стандартизованої культури та національної мови у межах національних держав. Зокрема Е. Гелнер називає націоналізм поєднанням держави та особливого типу національної культури [3, 146].

Відповідно, основною ідеєю, яку ми, ґрунтуючись на вищезазначеному, прагнемо обґрунтувати, є гіпотеза стосовно того, що однією з головних конструктивних функцій феномену націоналізму є його значуща роль у процесі формування структур соціальної ідентичності як окремого громадянина, так і суспільства в цілому. Досить суттєвим аргументом на користь даної тези є, на наш погляд, висновки одного з сучасних німецьких дослідників феномену націоналізму Р. Брюбейкера, який наголошує на зміні парадигми у дослідженні феномену націоналізму в умовах сучасного світу. Дослідник зокрема посилається на одну з останніх книг Ю. Крістєвої, яка отримала назву «Нації без націоналізму», але з позиції самого Брюбейкера «на часі є аналітичне завдання про націоналізм без націй».

Подібна парадоксальність наявності у сучасному світі націоналізму при фактично-нормативній відсутності націй, спонукає до відповідних міркувань щодо природи досліджуваного феномену. Націоналізм, як певна форма соціальної ідентичності, розглядається Р. Брюбейкером у якості системної єдності таких соціально важливих елементів як політичні позиції, культурні ідіоми, організаційні мережі та транскордонні соціальні відносини [2, 205]. Дослідник зазначає, що для того щоб зрозуміти націоналізм, ми маємо зрозуміти практичне використання категорії «нація» і те, яким шляхом воно приходить до структурування сприйняття, повідомлення думки і досвіду організації міркування та політичних дій.

Сучасній Україні характерна неоднозначність у ідентифікаційних процесах, що спричинена не лише її поліетнічністю як такою, але скоріше світоглядною боротьбою двох провідних етносів (українського та російського) за вплив на розвиток ідентифікаційних процесів. Однак, така ситуація не є показником відсутності ідентичності взагалі, адже, за К. Хюбнером, важливою складовою національної ідентичності якраз і є боротьба з внутрішніми протиріччями, оскільки така боротьба та пошук розв'язання подібних протиріч завжди є боротьбою за національну ідентичність.

Тому, на наш погляд, в умовах сучасної критики націоналізму в межах дослідницького середовища нашої країни варто скористатися порадою Р. Брюбейкера та усвідомити, що для розуміння сили націоналізму нам не треба залучати нації. Також не треба впадати у протилежну крайність, забуваючи про статус нації взагалі. Суттєвим доказом тому є існування такого різновиду націоналізму як ліберальний націоналізм, про який веде мову Б. Стефанеску, наголошуючи, що якщо втягти ліберального націоналіста у дискусію, він не шукатиме доказів у минулому, а вдасться до логічних аргументів, опертих на реаліях теперішнього часу в їхніх інституціоналізованих формах [4]. Такий підхід стверджує зокрема примат синхронного виміру націоналізму щодо діахронного, і відповідно останній постає у якості вторинного, а не первинного аспекту націоналізму.

В цілому, феномен націоналізму виявляється феноменом досить амбівалентним, тобто таким, що може проявлятися не лише у деструктивних (як то анархічний та радикальний націоналізм), але і конструктивних (консервативний та ліберальний націоналізм) аспектах суспільного життя. Тому досить логічно виглядають аргументи Б. Стефанеску, згідно з якими протиставлення «доброго» західного націоналізму «поганому» етнічному східноєвропейському є не лише спрощеним – і, отже, хибним – а й неточним описом реального стану речей.

З позиції Б. Стефанеску всі виокремлені ним різновиди націоналізму (консерватизм, анархізм, радикалізм і лібералізм) є розумовими конструктами, вони є даностями дискурсу, які він називає «чотирма ідеологічними структурами націоналістичного дискурсу», тоді як сам цей дискурс покликаний забезпечити внутрішню єдність спільноти, незалежно від того яка саме форма націоналістичного дискурсу їй притаманна. У такий спосіб дослідник пропонує зважати на соціальну значущість, практичну придатність, своєчасність та ефективність націоналізму у якості головних критеріїв його соціально-практичної доцільності.

Отже, незважаючи на постулювання у більшості сучасних досліджень завершення ери націоналізму у якості актуального ідеологічного феномену, світоглядні виміри націоналізму, як форми соціальної самоідентифікації, продовжують існувати у латентних структурах глобально орієнтованих ідеологій сучасного світу, котрий на початку XXI століття входить в так званий період «націоналізму без націй». Парадоксальність та неоднозначність такого неочікуваного прояву націоналізму на сьогоднішній день являє собою своєрідний виклик у сфері соціально-філософських досліджень, котрий вимагає відповідного відгуку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актон Л. Принцип национального самоопределения // *Нации и национализм* / Б. Андерсон, О. Бауер, М. Хрох и др.; Пер. с англ. и нем. Л.Е. Переяславцевой, М.С. Панина, М.Б. Гнедовского. – М.: Практис, 2002. – С. 26-51.
2. Брюбейкер Р. *Переобработанный национализм: статус нации та национальное питання у новій Європі*. – Львів: Кальварія, 2006. – 280 с.
3. Гелнер Э. *Пришествие национализма. Мифы нации и класса* // *Нации и национализм* / Б. Андерсон, О. Бауер, М. Хрох и др.; Пер. с англ. и нем. Л.Е. Переяславцевой, М.С. Панина, М.Б. Гнедовского. – М.: Практис, 2002. – С. 146-200.
4. Стефанеску Б. *Про «хороші» та «погані» націоналізми* // *Націоналізм. Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернста Гелнера. Антологія. 3-тє видання* / О.Проценко, В. Лісовий (упоряд.). – К.: Смолоскуп, 2010. – С. 551-565.
5. Хюбнер К. *Нація: от забвения к возрождению* / пер. с нем. А.Ю. Антоновського. – М.: Канон+, 2001. – 400 с.
6. *Conversi D. Conceptualizing Nationalism: An Introduction to Walker Connor's Work* // *Ethnonationalism in the Contemporary World: Walker Connor and the Study of Nationalism* / Daniele Conversi Ed. – London: Routledge, 2003. – P. 1-21.